

Й.О.Баглай

**МИХАЙЛО ЦІРКУС У КУЛЬТУРНОМУ
ПРОЦЕСІ ЗАКАРПАТТЯ**

Українське національне пробудження у 20-х - 30-х роках минулого століття, викликане багатогранною культурно-освітньою діяльністю крайового товариства "Просвіта", захопило широкі верстви населення Закарпаття, що тоді під назвою Підкарпатська Русь входило до складу Чехословаччини, і нерідко втягувало у свою орбіту талановиту й одержавну українську національну ідею молоді інших національностей краю і давало їй можливість самореалізації в різних галузях громадського, політичного і культурного життя. Яскравим феноменом служива українській справі продовж усього свідомого життя був Михайло Георгійович Цірікус (28.X.1915 - 24.V.1981).

Михайло Цірікус народився 28 жовтня 1915 року в Ужгороді на вулиці Підвапній, 14 (нині Івана Ольбрахта). Його батько Георгій, за національністю словак, був єпископським огородинком і садівником. Він довгий час обробляв досить великий шматок родючої землі над Ужем, яку згодом радянська влада забрала в нього під ботанічний сад Ужгородського державного університету. Мати Ілона, за національністю угорка, була домогосподаркою і, крім важкої праці по господарству, в міру своїх можливостей займалася вихованням дітей, яких у неї після смерті чоловіка залишилось п'ятеро - Олена, Михайло, Марія, Іван та Єлизавета. Підсвідомо розуміючи важливість освіти, матише згодом Михайло, - вона кожного з дітей планувала у школу¹. Отже, всі діти Цірікусів закінчили учительську семінарію і стали педагогами, лише Іван закінчив юридичний факультет Дебреценського університету і працював тривалий час адвокатом в Ужгороді та прокурором у Мукачеві.

Шлях маленьких Цірікусів до здобуття освіти був важкий. "Мої молоді роки, оскільки я себе пам'ятаю, - продовжує Михайло, - були наповнені тяжкою, недитячою працею в саду, який ми, діти, обробляли завжди самі, і з якого властиво жила ціла сім'я"².

Михайло Цірікус навчався спершу у практичній народній школі при Ужгородській греко-католицькій півце-учительській семінарії, а згодом і в самій семінарії, яку він закінчив у 1935 році і, отримавши "Свідчення зрілості для учителя народної школи" за підписами о.А.Волошина, В.Суліччака, Г.Коссея і Я.Голози, був направлений на учительську роботу в село Кричове на Тячівщині.

24 січня 1933 року Михайло Цірікус, будучи студентом семінарії, отримав "Свідчення першого пластового іспиту" і під кличку "Орел" став членом 34 Пластового куреня імені Михайла Лучкая. "Я, як і більшість моїх однокласників, захоплювався романтикою таборного життя, спортом і туризмом, - пише Михайло Цірікус. - Ось чому декілька літніх канікул я провів у дитячих таборах спортивного товариства "Сокол" та спортивно-туристичного товариства скаутів-пластунів"³.

Як студент Ужгородської учительської семінарії Михайло Цірікус брав активну участь в аматорському драматичному гуртку, в репертуарі якого були переважно твори української класичної драматургії. Ці артистичні спроби молодого семінариста переросли згодом у велике захоплення театром, і він стає актором і танцюристом театру "Нова Сцена" в Хусті. У зв'язку з цим слід відзначити, що Михайло Цірікус був учнем виховання школи Василя Авраменка в польському місті Каліні Андрія Кістя, який навчав закарпатську молодь українських народних танців у 1930 - 1936 роках.⁴ "В Ужгороді (з.Х.1932) разом з хором, - пише історик українського театру на Закарпатті Юрій Шеремій у книзі "Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року", - виступали курсанти Андрія Кістя в десятках народних танцях... Сам А.Кістя вже від 1930 р. вів курен танця по різних місцевостях Закарпатської України, найчастіше в Ужгороді. Значення курсів українських народних танців під проводом хореографа А.Кістя в тому, що вони переходили рамки аматорства. Багато його учнів досягли високого рівня в танцювальному мистецтві, як напр., Іванка Грня, О.Гупаловська, А.Гренджа-Донська, Михайло Цірікус, Імре Кирдашниць, Олекса Пойда й інші, з іменами яких ще зустрінемося пізніше. Знаменний був і той факт, що молодь-курсанти мусіли собі поступово придбати (випити) український народний стрій, що дуже підвищувало рівень публічних імпрес"⁵.

Четвертого лютого 1934 року в Хусті відбулися Установчі збори околичного учительства і студентства, головним пунктом порядку денного було заснування Крайового хору пластунів під егідою Союзу пластунів Підкарпатської Русі в Ужгороді. Ці збори були фактично початком театру "Нова Сцена". Чи був Михайло Цірікус на Установчих зборах у Хусті, ми не знаємо. Але напевно знаємо, що в театральному сезоні 1934 - 1936 років учитель із села Кричове на Тячівщині Михайло Цірікус числиться у складі артистів "Нової Сцени". Більше того, якщо до вистави "Запрохень за Дунаєм" С.Гулака-

Артемовського, з якого наші артисти під керівництвом Юрія Шерегія виступали на світовому Джемборі літом 1933 року в угорському місті Г'єдлеті, хореографічну частину готував Андрій Кість, то тепер українські народні танці до цієї вистави, якою "Нова Сцена" започаткувала свою творчу історію 17 лютого 1934 року, готував його талановитий учень Михайло Цірікус. До речі, за словами Юрія Шерегія, Михайло Цірікус "сам дуже спритно танцював"⁶.

Михайло Цірікус є незмінним артистом театру "Нова Сцена" від театрального сезону 1934 - 1935 років і до його ліквідації 15 березня 1939 року. Останній контракт між ним і дирекцією "Державного Українського Театру "Нова Сцена" в Хусті", який обумовлює роботу Михайла Цірікуса на посаді актора і танцюриста, датований 23 грудня 1938 року. Разом із тим Михайло Цірікус в театрі "Нова Сцена" виконував обов'язки хореографа. Як хореограф, за час діяльності в "Новій Сцені" він поставив танці до вистав "Хмара" О.Суходольського, "Ой не ходи, Грицю, та й на вечорницю" і "Сорочинський ярмарок" (за М.Гоголем) М.Старицького, "Як сачи завітнуть" В.Гренджі-Донського та інші.

У театральному сезоні 1938 - 1939 років Михайло Цірікус виступав в театрі "Нова Сцена" як "танцюрист народних танців, актор-хорист, бас" (2, 308). Цікаво відзначити, що Михайло Цірікус тимчасово перебував серед тих артистів (Л.Желтай, М.Долинай, М.Шерегій, В.Богдан, Ю.Шерегій, І.Шутко), які залишалися на учительських посадах і отримували заробітну платню у своїх школах, хоч Міністерство шкільництва, культури і народної освіти призначало їх на постійну роботу в театрі.

Крім виконання трудових і сольних танців, Михайло Цірікус часто виступав у різних ролях у виставах "Бен-Гур" Л.Валлеса за інсценізацією Ю.Шерегія (Каснер), "Сорочинський ярмарок" М.Старицького (Стась), "Часи минають" Ю.Шерегія (Перший хлопець), "Над Дніпром" Олександра Олеся (Парубок), "Неофавстада" М.Чирського з музикою М.Аркаса (Полицай) та інші. Михайло Цірікус підготував дві епізодичні ролі - Другий конфедерат і Третій старшина - у виставі "Гайдамаки" Т.Шевченка за інсценізацією В.Льбоничького, яка, однак, на сцену не вийшла у зв'язку з нападом військ гуртіївської Угорщини 15 березня 1939 року на Карпатську Україну.

Літом 1938 року управа "Нової Сцени" вирішила влаштувати для акторів театру півторамісячний театрально-курсовий курс (з 10 липня по 28 серпня). Серед таких випускників цього театрального курсу, як Микола Аркас, Юрій Шерегій, Сяген Шерегій, головний режисер

Східнослов'янського театру в Кошицях Ярослав Скала, балерина цього ж театру Німа Дуганьова, був також Михайло Цірікус, який від приватних занять з українських народних танців.

У приватному архіві дружини Михайла Цірікуса Маріїти Андріївни Цірікус зберігається оригінал наказу Міністерства шкільництва, культури і народної освіти від 1 лютого 1939 року за підписом Августина Штефана про призначення Михайла Цірікуса на посаду скарбника театру "Нова Сцена". Ось його текст: "Михайло Цірікус, державний учитель, призначений до Українського Театру "Нова Сцена" в Хусті. Міністерство Культури, Шкіл і Народної Освіти в Хусті і zarazом повяряє вас веденням всієї господарсько-фінансової справи "Нової Сцени", за яку відповідаєте особисто перед тутешнім міністерством. По кожній виставі "Нової Сцени" подавайте звіт, а при кінці кожного місяця загальний звіт про господарський стан "Нової Сцени" освітньому відділу МШКІНО в Хусті. За міністра - А.Штефан в.р."⁷

Після того, як просвітянин, театральний діяч, український патріот, учасник Карпатської Січі в Хусті, Михайло Цірікус після трагічних подій у Карпатській Україні в середині і другій половині березня 1939 року вже ніколи не почувався спокійно: ні за угорської окупації краю, ні за нової радянської влади. Він потрапив у список "неблагонадійних" і постійно був змушений справдовуватися перед офіційними органами.

Ось як характеризує Михайло Цірікус волюнтерне становлення в Закарпатському краї в часи угорської окупації: "Угорські чиновники всіма засобами старалися принизити національну гідність захарпатських українців, змідяривувати край, перетворити його в покірну колонію. Безмежна сваволя угорських ситрапів викликала хвилю гніву, відкритої боротьби захарпатського населення не лише серед освічених класів міст, але і серед затурканого, неписьменного селянства верховинських сіл. Були слабодухі, які змідяривували навіть свої приватні справи. Я мав силу занести до своєї анкети, що за національність я українець і прізвища не змінив. З того часу на мене покладали печатку "неблагонадійного" і посаду вчителя я дістав лише після довгих ходін по кількох інспекторатах, та й то після того, як заманив у графі "національність" з "українця" на "русин", пройшовши дві оправдувальні комісії"⁸.

Михайло Цірікус отримав учительську посаду в селі Новобіржове на Тячівщині. Однак, як підозрюваний і неблагонадійний, Михайло

Цірікус поданої був звільнений угорською окупаційною владою з учительської посади, і встановили за ним строгий нагляд. Шукаючи засобів для існування, Михайло Цірікус подався на приватний лісопилний завод в селі Богдан на Рахівщині, де пропрацював від грудня 1942 по жовтень 1943 років, коли був призваний в угорську армію.

Проживши значну частину свого віку під владою чужинських режимів - чехословацького та угорського, Михайло Цірікус сподівався якоїсь полегші в радянські часи. Але полегша до нього так і не прийшла. Здавалося, що сповненому творчій енергії Михайлови Цірікусові обов'язково знайдеться належне місце в системі керівництва закладами культури. І справді, вже в перші роки встановлення у краї радянської влади він стає спершу службовцем у новоствореному Народному Театрі Закарпатської України, а згодом заступником директора і директором Закарпатської обласної філармонії. На цих посадах він пропрацював від 1945 до 1960 років. Саме тоді, як керівник і творчий працівник Закарпатської обласної філармонії він отримав широкі можливості для утвердження в танцювальній групі Закарпатського ансамблю пісні і танцю кращих хореографічних традицій свого вчителя Андрія Кістя.

У 1960 році Михайло Цірікус отримує посаду директора новозбудованого в Ужгороді кінотеатру "Комсомолец", але й на цій посаді він довго не протримався. У пошуках хоч якогось заробітку Михайло Цірікус випробував згодом різні посади й різні спеціальності в залізничній лікарні, на заводі нестандартного обладнання тощо. Причиною великої нових можливостей до особи Михайла Цірікуса знов-таки були його колишня діяльність у "Північ" і "Просвіті", участь у розбудові "Українського державного театру "Нова Сцена" в Хусті" та новоствореної держави Карпатська Україна. Ясна річ, що все це не могло не спричинитися до систематичних цькувань талановитого митця й організатора культурного процесу на Закарпатті з боку комуністичних держиморд. Звинувачений в українському буржуазному націоналізмі, Михайло Цірікус в очікуванні якихось репресивних заходів змушений був тратити час на писання різних пояснювальних записок і доводити, як це він робив у часи угорської окупації, що його любов до рідного краю і до щоденної праці на благо свого народу є природною людською прикметою, а не виявом "буржуазного націоналізму".

"Вся прогресивна інтелігенція Закарпаття, - пише Михайло Цірікус, - сприйняла насильне приєднання вищої області в 1939 році до Угорщини як велику національну трагедію. Особливо важкі дні

виступили для людей, які вважали себе українцями і щільно не хотіли пов'язатися з фальшивими угорськими буржуазними ідеями про те, що Закарпаття є невід'ємною частиною "великостефанівської Угорщини"...

Сумлінно працюючи в той час народним учителем серед українського населення, я не міг не виявити свої погляди і своє ставлення до всього, що траплялось у нас на політичній арені.

Звичайно, мій патріотизм не був героїчним. Він виявлявся у вірності своїй українській мові, своїм національним звичаям і традиціям, у глибокій вірі у краще завтра⁹.

Пам'ятаймо, що ці слова належать Михайлови Цірікусу - "українцеві" угорсько-словацького походження, якого до глибини душі заподолонила українська мова, українська пісня, український танець - українська національна ідея. Честь йому за це і шана нащадкам!

Помер Михайло Цірікус 24 травня 1981 року. Похований на кладовищі "Кадцарія" в Ужгороді, у родинному гробівці.

1. Михайло Цірікус. Пояснювальна записка до деяких місць моєї автобіографії. - 3 с. Машинпис. - С. І. Без дати. Із приватного архіву дружини Михайла Цірікуса Марієтти Андріївни Цірікус.

2. Там само.

3. Там само.

4. Див.: Йосип Баглай. Андрій Кість - перший учитель танців на Закарпатті // Ужгород. - 2001. - 12 травня.

5. Юрій Шеретій. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто - Прага - Львів, 1993. - С. 230.

6. Там само. - С. 257.

7. Текст наказу подано за кн.: Юрій Шеретій. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. - С. 317.

8. Михайло Цірікус. Пояснювальна записка до деяких місць моєї автобіографії - С. 1-2.

9. Михайло Цірікус. (Пояснювальна записка). - 4 с. Без назви. Рукопис. - 20.VII.56. - С. 1-2. Із приватного архіву Марієтти Андріївни Цірікус.